

Anmeldelser

Malene Monka: Sted og sprogforandring – en undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev. I: Danske Talesprog, bind 13. Udgivet af Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning. Museum Tusulanums Forlag 2013.

Det årligt udkommende tidsskrift Danske Talesprog udgives af Afdeling for Dialektforskning ved Københavns Universitet og er en fortsættelse af Danske Folke-mål (1927-1999). Navneskiftet svarer til en gennem årene gradvis udvidelse af dialektinstituttets, nu dialektafdelingens, arbejdsfelt og forskningsområde fra danske dialekter til danske talesprog eller ligefrem talesprog i Danmark. Det afspejler sig også i tidsskriftets indhold: »fx sproglige analyser af de traditionelle dialekter, sociolingvistiske studier af interaktion i samtaler, af socialt betinget variation eller af sprogholdninger«, som anført på indersiden af tidsskriftets forperm. Bind 13 indeholder Malene Monkas ph.d.-afhandling, som hun forsvarede sommeren 2013. Den undersøgelse som afhandlingen omhandler, ligger centralt inden for afdelingens forskningsområde samtidig med at den meget direkte knytter an til det arbejde der i disse år foregår på Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier (Sprogforandringscentret). Min anmeldelse vil til dels have karakter af præsentation af Monkas arbejde, herunder nogle centrale sociolingvistiske begreber og problemstillinger.

Afhandlingen falder i fire hovedafsnit som man, med støtte i indholdsfortegnelsen, kan kalde: 1 Problemformulering, 2 Teori, 3 Metode og empiri, herunder kvantitative og kvalitative analyser, 4 Konklusion.

Malene Monka (herefter MM) kalder sin undersøgelse af sprogforandring et panelstudie i virkelig tid (første gang s. 15) og nævner også termen trendstudie (s.19). Det er først s. 67 de to termer defineres og modstilles. Nu er panel et velkendt begreb inden for sociologi, hvor det betegner et mere eller mindre repræsentativt udvalg af personer der undersøges over tid. I MM's undersøgelse er det personernes sprogbrug i dimensionen dialekt-rigsmål der sammenlignes ved kvantitative analyser af interviews med dem da de var unge (Odder) eller store skolebørn i 8. eller 9. klasse (Vinderup og Tinglev), og interviews med de samme personer 20-30 år efter. De tre steder er velkendte i dansk dialektologi og sociolingvistik: Odder i det østjyske dialektområde, Vinderup i det vestjyske dialektom-

råde og Tinglev i det sønderjyske dialektområde. Fra disse steder foreligger der fra tidligere projekter optagelser af børns og unges sprog, og Odder og Vinderup er to af Sprogforandringscentrets syv undersøgelsessteder. Et sprogforandringsstudie i virkelig tid kan også foregå som trendstudie, der som beskrevet s. 67 foretages ved at sprogbrugen hos en oprindelig gruppe og en senere, sammenlignelig gruppe sammenlignes. MM argumenterer ikke klart for sit metodiske valg af panelstudie, men nævner den stigende interesse for denne tilgang på Sprogforandringscentret. Umiddelbart kunne det tale til panelstudiets fordel at informanternes sociale og andre baggrundsvariabler på den måde ligger fast.

I afsnittet Panelstudie i virkelig tid, s. 66, omtaler MM William Labovs skelnen mellem undersøgelser af sprogforandring i virkelig tid (real time) og i forestillet tid (apparent time). Ved en undersøgelse i forestillet tid – og af den type foreligger der en del – analyseres sprogbrugen i flere aldersgrupper på samme tidspunkt, og det antages så at sprogforandringen i sprogsamfundet med tiden vil gå i retning mod de unges sprog idet de unge jo efterhånden bliver ældre og de ældre dør. Argumentationen forudsætter at de unges sprogbrug er stabil efter at den såkaldte kritiske alder, ca. 11 år, er passeret. Det er en særdeles omdiskuteret antagelse, og som MM skriver, har en del studier modbevist den. Derfor vil en undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid være at foretrække, men den kræver selvfølgelig adgang til gamle optagelser, og man kan risikere at resultaterne af den type diakrone undersøgelser kan anfægte den viden man troede at have på grundlag af synkrone studier.

Mobilitet regnes for én af de vigtigste faktorer for sprogforandring, og MM's hovedsigte med sin undersøgelse er netop at belyse sammenhængen mellem mobilitet og sprogforandring med de tre nævnte steder som udgangspunkt. Mobilitet kan defineres som bevægelse eller bevægelighed fra én position til en anden, og i samfundsvidenskabelig forstand kan mobilitet udspille sig i tre dimensioner: geografisk (ved flytning eller migration), social (ved opad- eller nedadstigen i det sociale hierarki, i visse tilfælde mønsterbrud) og mental (mental orientering mod et andet sted eller en anden position end dér hvor man er nu). De tre former for mobilitet præsenteres indgående i afhandlingen, med inddragelse af både forskellige teoridannelser, andre sociolingvistiske mobilitetsstudier og egne problemstillinger i forbindelse med undersøgelsen. MM påpeger at der er en vis sammenhæng mellem de tre former for mobilitet, fx sådan at mental mobilitet rettet mod urbanitet kan føre til en længerevarende uddannelse, en højere social placering end forældrene og en flytning fra i dette tilfælde en stationsby i Jylland til Københavnsområdet, måske allerede under uddannelsen. Nogle af MM's informanter er mobile på denne måde.

Også begrebet *sted* er centralt i undersøgelsen, ja ordet forekommer endda i afhandlingens hovedtitel. I traditionel dialektologi og i tidlig sociolingvistik proble-

matiseres sted ikke fordi man der undersøger én sproglig varietet (eller variationen i den) hos indfødte sprogbrugere på ét bestemt sted, i ét geografisk fikspunkt. Der er som man har formuleret det, kobling mellem sprog, krop og sted, og stedet opfattes nærmest som en beholder for sprog. Denne teoretiske og metodologiske position udfordres af nyere sociolingvistisk teoridannelse der opfatter sted som led i en dynamisk og kompleks hierarkisk struktur præget af bl.a. mobilitet på forskellige niveauer, sprogkontakt, spredning af sproglige træk og sprogholdninger. Inspireret af humangeografien opererer man med de to begreber *space* og *place*. MM skriver: »Space dækker over forhold, der vedrører afstande samt noget abstrakt og ukendt ... Place er steder, mennesker har erfaring med, steder de kender og har fyldt med betydning« (s. 33). Space drejer sig om en lokalitets afstande, nærhed og beliggenhed i forhold til andre lokaliteter, fx normcentre, mens place rummer de samlede sociolingvistiske betingelser på en lokalitet, fx historiske, sociale, politiske, kulturelle, holdningsmæssige og socioøkonomiske forhold. På den ene side er den klassiske dialekt i de tre områder hvor stationsbyerne ligger, det lingvistiske udgangspunkt for MM's undersøgelse; herved manifesteres sprogkrop-sted-synsvinklen. På den anden side inddrager hun space- og placeeffekter flere steder, bl.a. s. 41, hvor forskellene mellem de tre steder sammenfattes: Odder som større end både Vinderup og Tinglev og beliggende i et vækstområde tæt ved Århus med tidlig urbanisering, Vinderup og Tinglev som perifert beliggende i forhold til København og andre urbane centre, og Tinglev som præget af den særlige sønderjyske historie med et samfund delt mellem dansk- og tysksindede. Andre steder i afhandlingen bruges begrebspåret space-place til at vise forskellen i sprogholdning mellem at føle et sted som fremmed og føle det som hjemligt, fx s. 159: I Lisas beretning om at flytte til København er det ud fra en humangeografisk vinkel interessant, at hun giver en karakteristik af byen som space, der bliver forvandlet til place – fra stor og uoverskuelig til hendes hjem.

I et teoretisk afsnit s. 21ff., Mobilitetssociolingvistik, omtales Jan Blommaerts kritik af den »hidtidige« sociolingvistik, sociolinguistics of distributions, og hans forslag om en ny sociolinguistics of mobility. MM udvikler nærmere hvori det nye paradigme består, og præsenterer begrebet *indeksikalitetsorden* således: »Sproglige træk og varieteter er indlejrede i forskellige *orders of indexicality* (herefter indeksikalitetsordner) ..., så de betyder noget forskelligt afhængig af, hvor de benyttes« (s. 23). Begrebet bruges i afhandlingen i en, synes jeg, noget udvandet version til en karakteristik af sprogforholdene i dimensionen traditionel dialekt-rigsmål i de tre kommuner Odder, Vinderup og Tinglev. Anskueliggørelsen af sprogforholdene sker vha. Auer og Hinskens' model af et arketypisk sprogsamfund, en model der samtidig er en abstraktion over sprogudviklingen i Europa de sidste ca. 200 år. Modellen er en trekant, eller pyramide om man vil,

med spidsen opad. Den nationale standard er placeret i toppen, de traditionelle dialekter i bunden, og derimellem nogle mellemformer, bl.a. regionale standarder (regionalsprog) og regionale dialekter (dialektnært sprog). MM bruger som nævnt modellen til at give et anskueligt billede af den varierende sprogbrug de tre steder sådan som tidligere undersøgelser har beskrevet den. MM er ikke ganske klar i mælet mht. hvad hun opfatter som den nationale standardvarietet – hun beskriver den som »den mest standardiserede varietet« – men det fremgår af de tre modeller at det er rigsmål i den almindelige faglige betydning af ordet, for ingen af informanterne taler det: man kan uden undtagelse høre på dem, at de er fra Jylland (s. 52). Modellerne viser at der (næsten) ikke var nogen traditionelle dialekttræk i Odder, men variation i retning mod en regional standard. I Vinderup var der variation fra dialektært sprog til regional standard og tendens hos enkelte sprogbrugere til at bruge kodeskift. I Tinglev var der ligeledes variation fra dialektært sprog til regional standard, men med bevidsthed hos sprogbrugerne om to funktionelle koder: regionalsprog og sønderjysk, ofte med evne til at bruge dem i kodeskift.

MM's empiriske arbejde omfatter dels kvantitative analyser af udvalgte fonologiske og morfologiske variabler i interviews med i alt 6 mobile og 17 bofaste informanter, optaget med 20-30 års mellemrum, dels kvalitative analyser af informanternes udsagn i interviewene, især de nye, om forhold der kan resultere i sprogforandring, forhold der fremgår af deres oplysninger om livshistorie, om mental orientering i barndommen og om tilhørsforhold til det sted hvor de er vokset op, og evt. det sted de er flyttet til. MM har udvalgt en mobil kvinde og en mobil mand fra hvert af de tre steder idet valget er faldet på dem der er flyttet længst mod København og, hvis muligt, har en social baggrund i landbruget. Desuden omfatter det undersøgte panel et antal bofaste informanter de tre steder. De bofaste informanter tjener som nødvendig referencegruppe for de mobile idet sprogforandringen hos de mobile informanter bør holdes op mod den sprogforandring der også kan være sket hos de bofaste. Udvælgelsen af mobile informanter har ikke været uproblematisk. Eksempelvis var kun 3 ud af 21 mulige informanter fra Vinderup flyttet væk fra Jylland: to mænd til Fyn og en kvinde til København. Og en mobil informant fra Tinglev må kaldes tvivlsom, hvad MM da også medgiver. Han er kun flyttet de ca. 50 km fra Tinglev til Sønderborg, og selvom han ifølge en anført almindelig anvendt definition af mobilitet kan kaldes geografisk mobil, kan en flytning inden for Sønderjylland til en købstad der har en bydialekt, og hvor man upåfaldende kan benytte omegnens sønderjyske dialekt (s. 210), ikke siges at indebære den kontakt og konfrontation med en helt anden sprogbrug der kan resultere i sprogforandring. Men det var altså nødvendigt at bruge ham som mobil informant.

Informanternes sprogbrug i interviewene er undersøgt kvantitativt ved registrering af manifestationerne af nogle fonologiske og morfologiske variabler defineret på grundlag af de klassiske dialekters træk, for eksempelvis Vinderups vedkommende bl.a. vestjysk stød, diftongering af langt e og o, foransat bestemt artikel og *a* for rigsmålets *jeg*. Da der næsten ingen klassiske østjyske dialekttræk var tilbage hos informanterne fra Odder, registreres hos dem forekomsterne af nogle variabler der kan have enten en rigsmålsvariant eller en regional sprogsvariant, bl.a. blødt d eller ej, endelsen –et udtalt med blødt d eller hårdt d, og ordet *også* udtalt som i rigsmålet eller som *og*. Målet for en informants sprogbrug i et interview er den såkaldte dialektprocent udregnet som et gennemsnit af procenterne for de analyserede variabler.

Det mest iøjnefaldende resultat af den kvantitative analyse er at de mobile informanter gennemgående har lavere dialektprocent end de bofaste har, både i de gamle og de nye interviews. Nogle af de mobile informanter udviser sprogforandring i retning mod mindre lokalt præg, især den foromtalte mand fra Tinglev og også manden fra Odder. De bofaste informanter har altså højere dialektprocent end de mobile, både før og nu, men mange af dem, navnlig kvinderne, har i løbet af perioden forandret deres sprog i retning bort fra lokalsproget. Man ser at antagelsen om stabilt sprog efter den kritiske alder ikke rigtig holder. Det skal i øvrigt bemærkes at de konstaterede forskelle ikke er efterprøvet statistisk. De mobile informanter fra Vinderup udviser en sprogbrug der er klart forskellig fra de fleste bofastes samme sted. De har dialektprocenten 0 både før og nu. Der er således ikke målt nogen sprogforandring hos dem. Deres sprogbrug ligger imidlertid så langt fra dialekten at aggregatet af klassiske vestjyske dialekttræk ikke kan udgøre et måleredskab der er fintmærkende nok for dem. Her kunne et supplement med regional sprogsprogstræk a la dem i Odder måske have givet udslag.

Hovedresultatet, at de mobile informanters sprogbrug er mindre lokalt præget end de bofastes, vel at mærke allerede da de gik i skole, altså inden de viste sig geografisk og socialt mobile, har givet anledning til overskrifter i formidlingen af MM's arbejde som »Dit sprog røber, om du flytter fra din barndomsegn«, »Sproget afslører børns mulige mobilitet« og »Teenageres sprog afslører deres fremtid«. Jeg synes at den slags bredt rettede formidling af forskningsarbejde med særlig vægt på det interessante og overraskende er fuldt ud acceptabel, ja ofte formålstjenlig. Men det skal vel bemærkes at resultatet hviler på kun 6 forsøgspersoner. Og hvorfor så ikke flere? Det er allerede omtalt at det var svært overhovedet at finde så mange egnede mobile informanter, og for det andet har MM udført et stort og nødvendigt arbejde med kvalitativ analyse af alle sine 23 informanters livshistorie, holdninger til sted og sprog osv. Jeg vil sætte spørgsmålstegn ved om udtalen hos de unge skulle være den lettest udførte lakmusprøve for deres mobili-

tet selvom det absolut er et spændende eksperiment, åbenbart med god mulighed for succes. Men når man taler med et ungt menneske, får man alligevel hurtigt et vist indtryk af personens mobile potentiale gennem hvad vedkommende frivilligt eller ufrivilligt røber om social baggrund, miljø, interesser, viden, horisont og fremtidsplaner.

Her er vi ved spørgsmålet om sammenhængen mellem mobilitet og de vilkår og muligheder der er i spil for den enkelte person. Hvorfor bliver nogle mobile, andre ikke, skønt de tilsyneladende har samme sociale baggrund? Hvordan forklarer man i det hele taget de iagttagne sprogforandringsmønstre hos både mobile og bofaste informanter? Og er der kvalitative forskelle i sprogbrugs- og sprogforandringsmønstrene de tre steder imellem? Disse spørgsmål kan de traditionelle sociolingvistiske baggrundsvariabler som socialgruppe, køn, alder osv. ikke besvare alene. Derfor har MM som allerede nævnt gennemført en meget omfattende kvalitativ analyse, dels på individniveau, dels af de tre sprogsamfund. De oplysninger der ligger til grund for den kvalitative analyse, stammer fra de gennemførte interviews (undertiden suppleret med telefonsamtaler) og tilhører to typer: biografiske og demografiske oplysninger om den enkelte (bl.a. flytninger og job), og svar på spørgsmål om bl.a. mental orientering i barndommen, stedstilknytning til hjemegnen og evt. tilflyttersted, og holdning til sproget her og der.

Ved den kvalitative analyse benytter MM en række redskaber og begreber. Fra svensk sociolingvistisk forskning (Andersson og Thelander) er hentet et kvantitativt mål for stedstilknytning der kaldes *integrationsindeks*. I beregningen af en informants integrationsindeks indgår pointgivende oplysninger om familiemedlemmers, kollegers og venners (fødsels- og) opvækststed, egen aktivitet i lokale foreninger, tilbøjelighed til flytning, tilhørsforhold til stedet (føler informanten sig hjemme?) og arbejdspladsens beliggenhed. Hypotesen er at velintegreerede personer med et højt integrationsindeks taler et mere lokalt præget sprog hvad enten det er hjemegnens sprog eller tilflytterstedets sprog. De svenske sociolingvister sammenholder mobile informanters integrationsindeks med forhold omkring deres flytning der indebærer *kontekstbrud* (intet kendskab til tilflytterstedet, flytning alene, ingen bevaret forbindelse til hjemegnen) eller *kontekstkontinuitet*. Her er hypotesen at stor kontekstkontinuitet modvirker eller forhindrer sprogforandring. Begge mål er forsøg på at operationalisere nogle sproguafhængige parametre med relevans for sprogforandring. Andersson og Thelanders resultat er at en bestemt kombination af integrationsindeks og grad af kontekstkontinuitet er korreleret med en bestemt form og grad af sprogforandring; fx beholder informanter med højt integrationsindeks og høj kontekstkontinuitet træk fra deres oprindelige dialekt og optager en del træk fra den nye dialekt, hvorimod de ikke bruger mange træk fra standardsproget (s. 116).

Derudover trækker MM ved den kvalitative analyse på nogle begreber fra den franske sociolog Bourdieus teorier om sociale klassers og gruppers materielt, kulturelt og historisk bestemte grundvilkår og de heraf betingede ofte små muligheder for social mobilitet. Et centralt begreb hos Bourdieu er *habitus*, som er et produkt af socialiseringen fra omgivelserne og som sådan oftest, men ikke altid bestemmende for de dispositioner individet handler ud fra. Som netop antydnet er *habitus* fra Bourdieus side ikke tænkt som deterministisk bindende for individets handlemuligheder, for det åbner under gunstige omstændigheder adgang til forandring, til mulighedsrum der ligger uden for det forventelige, ja til mønsterbrud. De gunstige omstændigheder kan ifølge Bourdieu være kollektive eller individuelle situationer eller begivenheder. For flere af undersøgelsens mobile informanter, der oprindeligt boede på landet, kan landbrugets tilbagegang i perioden siges at være en kollektiv situation der tvang dem til at gøre sig tanker om uddannelse og fremtidigt erhverv uden for landbruget. Men for den kvindelige mobile informant fra Vinderup, Lisa, blev det snarere to individuelle begivenheder der afgørende ændrede hendes livsbane. I to tilfælde blev hun rådet til andre uddannelsesmæssige valg end svarende til klassehabitus for hende selv og hendes forældre. Jeg omtaler det første tilfælde: Efter skolen ville hun på handelsskole, men en lærer ringede til hendes forældre og insisterede på at hun skulle på gymnasium, og sådan blev det. I et excerpt fra interviewet med hende – i øvrigt ét af mange excerpter i afhandlingens kapitel om kvalitativ analyse – fortæller hun om telefonsamtalen så det fremgår at det lå ud over forældrenes klassehabitus som landbrugere at forestille sig at datteren skulle på gymnasium og ikke handelsskole (»sådan en fornuftig jysk ting«). Hvad der yderligere fremmede Lisas mobilitet, var at hun i barndommen orienterede sig bort fra det helt nære miljø på gården to kilometer uden for Vinderup og i retning mod byen Vinderup fordi hun gik i skole der og ikke på en landsbyskole, og fordi hun der havde sine venner. Det med skolegangen sætter et afgørende skel for informanterne fra Vinderup og omegn i forhold til mobilitet. Eleverne fra landsbyskolen i Herrup, der først senere kom på realskolen i Vinderup, blev bofaste, men dog med en vis sprogforandring bort fra det dialektnære sprog, især hos kvinderne.

Et sted i afhandlingens, s. 226, nævnes det sammenfattende at tilknytningen og tiltrækningen til den nært liggende stationsby lader til at have været afgørende for de mobile informanters ændrede (sproglige) *habitus* og i forlængelse deraf deres sociale og geografiske mobilitet. Det var i stationsbyen de gik i skole, selvom de boede på landet, det var der de havde deres venner og fritidsaktiviteter, og det var der de fik kontakt med folk fra andre samfundslag med andre måder at tale på. Også andre faktorer med indflydelse på den konstaterede mobilitet omtales: Den mobile kvinde fra Tinglev er lærerbarn med deraf følgende adgang til stor kulturel

kapital (Bourdieu's begreb). Sproglig metabevisthed nævnes også som en faktor. Ud fra interviewet fra 1986 tillægges den mobile mand fra Tinglev sproglig metabevisthed, dog lidt tvivlsomt fordi han nærmest aftvinges svar på hvad hans uddannelsesønske om at blive elektroniktekniker fordrer sprogligt. Netop for ham nævnes også søskendeeffekten, den viden han har om at hans storebror taler rigsdansk i sin hverdag i Sønderborg.

Integrationsindeks viser sig ikke særlig givende til forklaring af evt. sprogforandring. Ganske vist udviser en bofast mandlig informant fra Tinglev det højeste integrationsindeks af alle og samtidig den højeste dialektprocent, i øvrigt uden sprogforandring fra før til nu. Men ellers ser integrationsindeks i kombination med variabelen kontekstbrud-kontekstkontinuitet ikke ud til at have nogen særlig udsigelseskraft. Forsøget på at bruge disse to mål bryder delvis sammen.

Den netop nævnte bofaste informant fra Tinglev taler sønderjysk i begge interviews med en standardtalende interviewer, i øvrigt en og samme person ved de to tilfælde. Han og den mobile mand fra Tinglev kaldes metabeviste om hvilken sprogbrug der passer til deres vidt forskellige situation og fremtid. MM's behandling af materialet fra Tinglev viser klart indeksikalitetsordenen eller sprogsituationen i Sønderjylland, hvor sprogbrugerne er bevidste om to koder og om eksistensen af kodeskift, endda hos nogle med en form for kobling mellem sprog, sted og krop: Hvis man er født sønderjyde, må man også snakke sønderjysk. Det lokale sprog har fået navn; det har det ikke på samme måde i Vinderup og Odder, hvor det bare kaldes jysk eller bondsk. De særlige historiske og kulturelle forhold i Sønderjylland virker dialektbevarende til forskel fra situationen i Vinderup. Den kvalitative analyse i afhandlingen er i øvrigt et mylder af omstændigheder, detaljer, sammenligninger og forklaringer, som jeg ikke kan komme nærmere ind på inden for anmeldelsens rammer. Det præger fremstillingen at der søges forklaringer dér hvor det overhovedet er muligt eller blot fristende, fx som omtalt ovenfor dér hvor den mobile mand fra Tinglev lidt tvivlsomt tillægges sproglig metabevisthed. Jo flere oplysninger der foreligger om en informant og hans eller hendes sprog, jo flere forklaringsmuligheder er der selvfølgelig.

Malene Monka har gennemført et pionerarbejde med sin store undersøgelse af sammenhængen mellem mobilitet og sprogforandring i dansk. Hendes ph.d.-afhandling udmærker sig ved, foruden at gøre omhyggeligt rede for det udførte store empiriske arbejde, at indeholde en meget omfattende gennemgang af relevant sociolingvistisk forskning samtidig med at der præsenteres en stor mængde sociologisk og sociolingvistisk teori. Det er i sig selv en fond af information der kan tjene som introduktion til sociolingvistikken for nogle og til ajourføring af faglig viden for dem der kun har lejlighedsvis berøring med området. I pressemeddelelsen i forbindelse med tidsskriftets udgivelse står der at »afhandlingen er den

hidtil eneste undersøgelse af sammenhængen mellem mobilitet og sprogforandring i dansk«. Jeg kan oplyse at det næste nummer, bind 14, af Danske Talesprog vil indeholde en afhandling om det samme emne.

Kjeld Kristensen

Bent Holm: Holberg på tværs. Fra forskning til forestilling. Forlaget Multivers, København 2013. 415 sider, 368 kr. (vejl.). Illustreret. ISBN: 978-87-7917-330-9.

Holbergs komedier er skrevet for teatret. De er beregnet til at blive spillet af skuespillere på en scene for et publikum. Dette faktum bliver slået fast med syvtommersøm i Bent Holms bog. Bogen henvender sig til praktiske teaterfolk, navnlig dramaturger og instruktører. Men litteraturforskere og litteraturformidlere kan sikkert også hente megen øjeåbnende viden og inspiration i bogen. Bent Holm er ude med riven efter den såkaldte Holbergtradition som er karakteriseret ved komiske parykker, teaterdialekter eller arkaiserende, skriftsprogsnære udtaler, bindingsværk og dansk hygge. Kritikken kan udvides til at omfatte håndteringen af klassikerne i det hele taget. Hvad skal man stille op når kulturarven skal løftes? Uden historiebevidsthed går det i hvert fald slet ikke, ifølge Bent Holm.

Bogens undertitel »Fra forskning til forestilling« er i virkeligheden hovedærinnet. Den handler om hvordan der i et samarbejde mellem teaterhistorikeren Bent Holm som dramaturg, sceneinstruktøren Asger Bonfils og senere også scenografen Anette Hansen blev skabt en række Holbergforestillinger på først og fremmest Aarhus Teater fra 1993 til 2006. Bogen er inddelt i tre store kapitler: *Holberg på trods*, *Holberg på spil* og *Holberg på langs*. De mere teoretiske overvejelser som det første kapitel rummer, udmøntes i det næste kapitel i en dybdegående historisk og tekstmæssig analyse af komedierne *Hekseri eller Blind alarm*, *Jeppe på Bjerget*, *Den politiske kandestøber*, *Ulysses von Ithacia*, *Henrik og Pernille*, *Don Ranudo* og *Melampe* samt *Jean de France*. Samtidig vises det hvordan man kan holde fokus på publikum i realiseringen af stykkerne. For eksempel skrællede man i *Ulysses von Ithacia* de for et moderne publikum uforståelige parodiske henvisninger til det tyske samtidige heltedrama væk for at få Holbergs syn på krigens meningsløshed og krigsherrerens naragtighed til at stå tydeligere. Bl.a. beholdt man det opstyltede, absurde heltesprog i krigsheltenes replikker, mens man skrev de replikker som på Holbergs tid var dagligdansk, om til nutidig dagligdansk. I forestillingen fremtrådte personerne i forskellige våbenfrakker og gasmasker fra

en senere tid, og på scenen var der en dyb, skyttegravsagtig rende, som skuespillerne kunne gerere sig i.

I det tredje kapitel, *Holberg på langs*, videreudvikler Bent Holm sine tanker om forholdet mellem tekst og publikum i opsætningen af Holbergs komedier og af klassiske teaterstykker i det hele taget. Og atter harcellerer han over den gængse opførelsespraksis, som på ham virker tandløs og klichépræget og slet ikke har sans for de barske, mørke sider hos satirikeren Holberg. Det er navnlig Bent Holms grundige forskningsbaserede gennemgange af de udvalgte komedier og hele den historiske og æstetiske kontekst som kan være lærerig læsning også for andre end praktiske teaterfolk.

Else Bojsen

Marianne T. Stecher: The Creative Dialectic in Karen Blixen's Essays. On Gender, Nazi-Germany and Colonial Desire. Museum Tusulanum Press. University of Copenhagen 2014. 276 sider, kr. 298. ISBN 978-87-635-4061-2.

I betragtning af, hvor omfattende litteraturen er om Karen Blixen, er det en ejendommeligt ting, at Marianne Stecher i optakten til sin nye bog kan fastslå, at Blixens essays aldrig tidligere har været genstand for nogen større selvstændig fremstilling (faktisk heller ikke nogen mindre). Ikke mindre ejendommeligt er det, at dette forhold efter udgivelsen af *The Creative Dialectic in Karen Blixen's Essays* ikke grundlæggende er ændret.

Bogen handler ikke om Karen Blixen som essayist og har ikke til formål at reflektere over genren som alternativ til hendes fortællinger. Den handler derimod om tre kontroversielle problemfelter i eftertidens omgang med forfatterpersonen: feminismen, nazismen og kolonialismen med udgangspunkt i læsninger af tre af Blixens posthumt udgivne *Essays* (1. udgave 1965 på i alt otte stykker; 2. udgave 1978 på i alt ni stykker; 3. udgave 1985 på i alt tolv stykker). Læsningerne kan da også ubesværet glide over i andre dele af forfatterskabet. Det fremgår flere steder, at uanset hvad Marianne Stecher beskæftiger sig med, anser hun det hele for dele af én og samme fiktion, inklusive *Out of Africa*. Ikke desto mindre behandles det hele, med en enkelt uomgængelig undtagelse, som referentielt pålideligt.

De tre læsninger skanderer således bogens tematisk opbyggede dele, hvoraf den første lægger ud med »En Baaltale med fjorten Aars Forsinkelse« fra 1953, der tidligere har cementeret opfattelsen af Blixen som reaktionær kønsrolle-roman-tiker. Den anden med »Breve fra et Land i Krig«, en antropologisk-journalistisk

reportage fra Hitler-Tyskland marts 1940, der som følge af den tyske besættelse 9. april, umiddelbart efter nedskrivningen måtte henlægges og i 1985 blev hævdet ændret af forfatteren inden offentliggørelsen i *Heretica* 1948, fordi hun skammede sig over, hvad hun havde skrevet otte år tidligere. Samt endelig »Sorte og Hvide i Afrika«, et foredrag fra 1938, som efter offentliggørelsen i *Blixeniana* 1979 blev indlemmet i 3. udgaven af Karen Blixens essays, der er lidt af en blandet landhandel. Foredraget hører snarere hjemme under det selvbiografiske efterslæt til *Den afrikanske Farm* (1937), der udkom i *Skygger paa Græsset* (1960). Det foreligger nu for første gang på engelsk som et appendiks til *The Creative Dialectic* til dementi af den postkoloniale kritik af Karen Blixen som skabsracist (»*If Ever There Were Racists, Karen Blixen Is The Baroness!*«).

Fælles for de tre dele er dels rehabiliteringen af forfatteren på samtlige de punkter, hvor hun i eftertiden har været udsat for ideologisk kritik; dels den grundpåstand, som fremgår af bogens titel, at Karen Blixens forfatterskab er holdt sammen af én og samme *skabende dialektik*. Denne påstand formuleres kortest og klarest med Blixens egne ord i den engelsksprogede version af *Skygger paa Græsset* fra 1961, hvor det i optakten hedder:

In order to form and make up a Unity, in particular a creative Unity, the individual components must needs be of a different nature, they should even be in a sense contrasts. Two homogenous units will never be capable of forming a whole, or their whole at best will remain barren.

Det er dette synspunkt, der udmøntes »dialektisk« af Marianne Stecher. Det lægges til grund for Karen Blixens tilsyneladende traditionelle kønsrolle-opfattelse i båltalen (med manden defineret ved, hvad han *gør*, og kvinden ved, hvad hun *er*), men får sin sprængkraft demonstreret ved en glidning undervejs i Blixens fremstilling, fra biologisk til kulturelt køn via hendes mere polemiske definition af manden som traktor og kvinden som egetræ. Samt ved den afsluttende opfordring til datiden om at lægge mindre vægt på produkt end på eksistens.

Og det transponeres, når Karen Blixen i bogens postkoloniale slutdel citeres for det synspunkt, at forholdet mellem den hvide og den sorte race i Afrika svarer til forholdet mellem de to (europæiske) køn. Ligesom det gøres gældende, yderligere transponeret, at de nazistiske raceteorier havde været utænkkelige uden kolonialismen. Dette varierer så igen midterdelens (dvs. Blixens) synspunkt på Hitler-Tyskland som et mono-seksuelt eller énkønnet samfund: en gold tour-de-force underlagt mandlig vilje også i tyske kvinders apparition og væsen.

Meningen med denne »dialektik« er altså, at hverken kønnene eller racerne skal ligne hinanden, men tværtimod hver for sig stå i et *direkte* forhold til tilvæ-

relsen – ikke det ene køn indirekte via det andet, ikke den sorte race indirekte via den hvide, juridisk, religiøs, kulturelt etc. Dette synspunkt føres overbevisende og originalt igennem. Kulminerende med Karen Blixens opbrud fra Afrika, da hun efter altings ophør går rundt som en posedame i Nairobis gader, mens Farah ledsager hende i kongelige silkekjortler med turban i funklende røde og blå farver: »There he and I became a real true Unity«.

Det begreb om en dialektisk monisme, der gøres gældende for forfatterskabet som helhed, er dog kun delvis dækkende for bogens argumentationsrækker. Derfor har Marianne Stecher forsynet begrebet med yderligere to »dialektiske« undervarianter. Den ene går ud på, at de tre omtalte essays gør brug af en *sokratisk* metode via en slags dialog mellem to eller flere mennesker med forskellige synspunkter med henblik på at udforske og nå frem til sandheden. Den anden går ud på at hævde Karen Blixens opfattelse af kulturhistorien som en dynamisk proces, der udvikler sig trinvis i interaktion mellem modstridende kræfter.

Ingen af de to varianter, hverken den *sokratiske* eller den *hegelske*, lykkes det dog Stecher at dokumentere eller forbinde med overbegrebet. Der fremgår ikke nogen dynamisk historieopfattelse af Karen Blixens sammenligninger mellem Islam og Nazismen. Og selvom der enkelte gange undervejs veksles mellem tillægsformerne »dialogic« og »dialectical«, forekommer begreberne sporadiske, hentet ind til lejligheden – hvad de da også viser sig at være, hvis man sammenholder de to af bogens tre dele, der tidligere har været offentliggjort, med artikelversionerne i *Scandinavian Studies* 2010-11.

Som udgangspunkt for rehabiliteringen på det feministiske felt hævder Stecher om båltalen, at den i virkeligheden var dybt ironisk ment fra forfatterens side. Det begrundes med, at Karen Blixen ved starten af sit radioforedrag gør gældende, at kvindesagen er »en Sag som jeg ikke forstaar mig paa, og som jeg aldrig af egen Drift har beskæftiget mig med«. Som bekendt (siden udgivelsen af *Breve fra Afrika* i 1978) havde Blixen i allerhøjeste grad kendskab til Sagen, som hun diskuterede løbende med sin moster Mary i Danmark, selvom hun rigtig nok aldrig ytrede sig offentligt om den, endsige da som repræsentant for den.

Længere henne udlægger Marianne Stecher i stedet Blixens adfærd som udslag af et strategisk ønske hos forfatteren om at vinde sine lyttere for sig ved at etablere en talerposition af upartiskhed og neutralitet i forhold til emnet. Blot ses der heri ikke at ligge nogen ironi fra Karen Blixens side. Derimod nok en manifestation af en gennemgående talerposition i hendes essayistik.

I modsætning til resten af forfatterskabet er Blixens essays (på ét nær) alle undfanget på dansk – og aldrig af forfatteren oversat til engelsk (som tilfældet ellers var med *Gengældelsens Veje* og *Skygger paa Græsset*). Hun ytrer sig i sine essays ikke i egenskab af fiktionsforfatter. Hun ytrer sig som en dansker, der skriver for

danskere om emner af fortrinsvis dansk interesse – hvad enten det nu er ny (dansk) retskrivning, en ny (dansk) roman eller (danske) hundes fritagelse for dyreforsøg. Alle hendes essays er skrevet, som det hedder i titlen på et af dem, *fra lægmand til lægmand*; ligesom Blixen også omtaler sin rolle i Hitler-Tyskland som en *fordomsfri lægmands* optegnelser. Hun taler i ingen tilfælde som ekspert. Hun er hverken sprogforsker eller veterinæruddannet og hendes eksplicitte adkomst til at skrive (så genialt) om H.C. Branners *Rytteren* er først og fremmest »en mange gange gentagen Gennemlæsning« af romanen.

I egenskab af lægmand taler hun, som hun selv siger, om det »alment menneskelige« til almindelige mennesker, og udstikker sine retningslinjer for danskeres tilværelse grundet på fornuft og med den vægt, det giver at have baggrund i et andet århundrede, en anden socialklasse og en anden verdensdel. Hun beder i radioen ikke sine lyttere om at sende flere penge, kun om en eneste krone pr. indfødt til Rungstedlunds fuglereservat. Så at hun ved slutningen af sit liv ikke bare har sine sorte folk i Afrika, men også sine hvide i Danmark at tale til.

I båltalen taler hun da heller ikke om fremtidens kvinder, ja, knap nok om nutidens (når undtages kvindesagskvinder i herretøj), men leder inden for sin berømte tretusindårige bagage efter eksempler på kønsfæller i fortiden, der uberoende på mænd har stået i et *direkte* forhold til tilværelsen – såsom hekse, abbedisser og jomfru Maria (samt mandlige autoriteter med behov for kvindeklæder, som fx præster og dommere). I den sammenhæng bliver kvindebevægelsen indrangeret som en overstået, men uundværlig parentes i historien. Hvad der unægtelig forlener foredraget med et ret konservativt perspektiv. Det medgiver Marianne Stecher da også i forhold til Mogens Pahuus, men afviser det fuldstændig i forhold til Dag Heede.

Ikke desto mindre er konklusionen på bogens første del, at Karen Blixen i 1953 var »a forerunner to essentialist New French feminist theory«. Argumentationen for den påstand rykkes på de sidste fjorten sider desværre over i en analyse af »Det ubeskrevne Blad«, som anvender størst energi på at tilbagevise amerikanske feministers udlægning af fortællingen i 1980 for i stedet at 'indskrive' Hélène Cixous' fra samme tidsrum, der aldrig har beskæftiget sig med den. Mindre kunne have gjort det, hvis Marianne Stecher havde holdt sig til båltalen alene, som hun gjorde i *Scandinavian Studies* 2011, i stedet for at sample en artikel om »The Blank Page« fra 1994.

Men som vi skal se, udtømmes formålet med »Det ubeskrevne Blad« ikke med rehabiliteringen af Karen Blixen som *New French feminist*. Fortællingen dukker op igen ved bogens slutning og spænder en bue over fremstillingen, der med et hasarderet kunstgreb afrunder dens umærkelige overgange mellem fiktion og selvbiografisk reference.

Dette gælder dog ikke bogens midterdel, der umiddelbart hævder sig som en rent saglig, arkivbaseret undersøgelse af omstændighederne omkring Karen Blixens Tysklands-besøg i marts 1940. I virkeligheden en undersøgelse, der er lige så selektiv i sin afsøgning af kilder, som vidtløftig i sine kontekstualiseringer af emnet.

Hvad angår selve undersøgelsens hovedtese – at Karen Blixen ikke var nazist – må Marianne Stecher siges at rende åbne døre ind. Dette har ingen nogen sinde hævdet. Heller ikke hendes fremstillings antagonist Martin Günter, der i tidsskriftet *CRAS* 1985 derimod insinuerede, at Karen Blixen i tidsrummet mellem nedskrivningen i 1940 og trykningen i 1948 havde renvasket sin fremstilling for nazi-venlige ytringer (underforstået: der fandtes ingen sådanne ytringer i 1948-versionen). Insinuationen hvilede på den påstand, at manuskripterne til de fire kroniker ikke længere eksisterede.

Men skønt det af en avispolemik i 1985 fremgik, at Martin Günter ikke vidste, at der i bedste velgående befandt sig tre manuskriptsæt på Det Kongelige Bibliotek (fordi han var blevet forment adgang til dem), har Marianne Stecher sat sig for at føre et for så vidt overflødigt bevis for, at et af manuskriptsættene med sikkerhed kan dateres til foråret 1940. Overflødigt, for så vidt som det må påhvile Martin Günter at underbygge sin insinuation, før andre forskere kan være forpligtet på at tilbagevise den.

Men også overflødigt i den forstand, at det ikke lykkes Stecher at føre sit modbevis igennem. Det eneste, hun med sikkerhed kan siges at have fundet, er et renskrevet trykmanuskript til *Heretica*-versionen fra 1948, samt et tidligere renskrevet og rettet trykmanuskript til Befrielses-tidsskriftet *Frie Ord* fra 1947 (som aldrig blev bragt). Disse to sene renskrifter er indbyrdes afvigende, men øjensynligt baseret på samme forlæg. Hvad angår det ældste af de tre sæt (som med sikkerhed heller ikke udgør originalmanuskriptet), indbefatter det ikke de to første, i politisk sammenhæng væsentligste af de fire oprindelige kroniker, men kun de to sidste, der fortrinsvis beskæftiger sig med dagliglivet og kunstscenen i Berlin. Hvorved undersøgelsen snarere bidrager til opretholdelsen end til svækkelsen af insinuationen.

Så meget står nemlig fast, at når det hos Karen Blixen i den tredje af de fire kroniker i *Hereticas* version hedder: »Vi har i dette Herrens Aar, i marts 1940, svært ved blot at forestille os England kuert af en overmagt etc.«, så fremgår det ved sammenligning med de to andre overleverede manuskriptsæt, at det er en fiktion (oven i købet i præsens), der med sikkerhed kan fastslås at være tilføjet i udgivelsesåret 1948 (selvom Marianne Stecher forsikrer, at der ikke findes sådanne fiktioner i de eksisterende manuskripter). Også hele den efterfølgende passus, der handler om, at de Allierede selv havde nedkaldt Verdenskrigen over sig pga. den ydmygende fredsslutning i Versailles »for toogtyve Aar siden« (hvad der alt sammen forbigås

hos Stecher), er udstyret med lignende fiktioner, kulminerende med følgende konklusion, helt og holdent kreeret i 1948: »Tag ikke«, tænkte jeg, »tag ikke Troen paa La Grâce de Dieu fra en overvunden Fjende«. I samme anledning udskifter Blixen også det tyske folks »Lidelser« med dets »Prøvelser«, da der i de mellemliggende otte år var kommet et andet folk til, det jødiske, som med nogen bedre ret kunne gøre krav på det første af de to ord.

I betragtning af at Stecher har gjort manuskriptoverleveringen af de oprindelige kroniker til en hovedhjørnesteen i sin argumentation, er det forunderligt, at hun senere i sin fremstilling kan bringe den totalt overraskende oplysning, at »in fact, the first chronicle, 'En gammel Helt i Bremen', was initially published in Germany on March 20, 1940, in *Völkischer Beobachter*«!

Endnu forunderligere er det, at hun aldrig undersøger dette faktum. Der anføres kun en lakonisk henvisning til to sider i Grethe Rostbølls bog om *Karen Blixen og Sverige* fra 2011. Men på dem findes der ikke mere information end i *The Creative Dialectic*. Heller ikke Rostbøll har nogensinde undersøgt sin egen påstand.

I virkeligheden viser referencen sig at dække over en 2-spaltet hyldestartikel i *Völkischer Beobachter* i anledning af general von Lettow Vorbecks 70 års fødselsdag, ikke affattet af Karen Blixen, men af *Oberregierungsrat* Ludwig Boell: »General von Lettow-Vorbeck« (*VB, Berliner Ausgabe*, 20.03.1940, s. 2). Det var samme Lettow-Vorbeck, der som nyudnævnt øverstbefalende for »beskyttelsestropperne« i *Deutsch Ostafrika* havde ledsaget Karen Blixen på hendes jomfrurejse ned til brylluppet med Bror Blixen i Mombasa, 14. januar 1914. Og som altså i 1940 bliver fejret i den nazistiske partipresse samme måned, som Karen Blixen besøger ham i Bremen og skriver sit helteportræt til tre skandinaviske aviser.

Der er det dobbelt ironiske ved Stecher & Rostbølls udnævnelse af *Völkischer Beobachter* til første version af Blixens oprindelige kronik, at artiklen i det nazistiske partiorgan rent faktisk har udgjort forlægget for kronikens tilsyneladende selvoplevede skildring af generalens kispus med de talmæssigt overlegne briter under krigshandlingerne mellem Tysk og Britisk Østafrika under 1. Verdenskrig (inklusive avisens skildring af de allierede officerers beundring for den tyske kriger). Det hele kulminerende med ordene om generalens afsluttende fremstød fra vestsiden af Nyassa-søen inden den tyske kapitulation i 1918: »Her blev han indhentet, så at sige med sværdet i Haanden, af Vaabenstillstands-Betingelserne, den 13de November, to Dage efter Vaabenstillstanden i Europa«. Ordret identisk, næsten, med det tyske fødselsdagsportræts udgang på historien: »Dort wanden ihm die Waffenstillstandsbedingungen am 13.11.1918, zwei Tage nach Einstellung der Feindseligkeiten in Europa, sein immer noch scharfes Schwert aus der Hand«.

På den baggrund virker det lidt paradoksalt, når der i *The Creative Dialectic* efterfølgende gøres så stort et nummer ud af at understrege afstanden mellem

Blixens portræt af generalen fra kejsertiden og det omgivende Nazi-Tyskland, der året forinden faktisk havde gengivet Vorbeck den rang af general, han var blevet frataget som meddelagtig i Kapp-Putsch Kuppet mod Weimar-republikken i 1920. På intet tidspunkt forsøger Stecher at skaffe sig viden om generalens omdiskuterede rolle i Forbundsrepublikkens historie (og historieskrivning), hvor militærkaserne og gader stadig bærer hans navn (jf. Uwe Schulte-Varendorff: *Kolonialheld für Kaiser und Führer. General von Lettow-Vorbeck*. Berlin 2006). Intet om folkemordet i Afrika 1904-08, intet om Lettows yderliggående racisme eller om det højreradikale parti, han blev rigsdagsrepræsentant for i 1928. End ikke om hans utrættelige koloniale revanchisme, som Marianne Stecher derfor heller ikke bemærker i Karen Blixens omtale af sit besøg hos generalen i Bremen. Og kein Wort om den myte, Karen Blixen siden udbredte i Blixen-forskningen via Parmenia Migel, om Lettow-Vorbeck som en fjende af Hitler og forfulgt af det nazistiske regime i krigens sidste år.

Til gengæld bruger *The Creative Dialectic* flere sider på at rehabilitere Ole Wivel for de anklager for ungdommelig nazisme, der blev rettet mod ham de sidste år af hans liv, skønt dette intet har at bestille med Karen Blixens historie – uden nogen steder at omtale det famøse digt fra Wivels ungdom, »Korset« (dvs. hagekorset), der ikke lader sig bortforklare ved den skelnen mellem indflydelse fra Stefan George og indflydelsen fra Nietzsche, som Stecher introducerer i sin løbende hvidvaskning for faktiske og imaginære anklager – nu, hun ligesom er i gang.

Ved således at udnævne Günters insinuation til hovedmodstanderen for sin 'rehabilitering' af Blixen (og komme så gelinde omkring sit dementi af den) har Marianne Stecher gjort sig opgaven lidt for let. Den virkelige udfordring ligger ikke udenfor, men inden for rammerne af hendes fremstilling. Ikke i nogen imaginære eller presseskabte beskyldninger imod Karen Blixen for at være nazist. Men derimod i Stechers forhånds-accept af Karen Blixens »neutralitet« i forhold til den tyske besættelsesmagt i Danmark: »When the war actually broke out on September 3, 1939, Blixen had already assumed the posture of neutrality that she attempted to maintain throughout the war«.

Med den formulering har Stecher anskaffet sig et par politiske skyklapper, der tillader hende at se bort fra de langsigtede omkostninger (og øjeblikkelige fordele) ved et sådant valg fra forfatterens side. Hun har således ikke bare undladt at undersøge Grethe Rostbølls urigtige oplysning om Bremen-kronikens første version. Hun har også glemt, at hun selv for længst må have fået kendskab til indholdet. Portrættet af generalen i *Völkischer Beobachter* viser sig nemlig at være fremdraget allerede i *CRAS*-artiklen fra 1985, som (når bortses fra Günters indledende og afsluttende insinuationer) rummede et væld af nye kilder til omstændighederne omkring Karen Blixens Tysklands-reportage i marts 1940 – der for størstepartens

vedkommende vanskeligt forståeligt er udeladt i *The Creative Dialectic*. Ligesom Stecher også forbigår det fyldige interview med Karen Blixen, som blev bragt i *Völkischer Beobachter* tre dage efter, at hun havde forladt Berlin (genoptrykt på både dansk og tysk i Else Brundbjergs antologi fra årtusindskiftet). Så meget mere uforståeligt, som Stecher i en note (uden belæg) kan oplyse, at samtlige dokumenter i Günters fremstilling stammer fra boet efter Karen Blixens sidste advokat, Philip Ingerslev (1916-81), og efterfølgende blev videresolgt til Det Kongelige Bibliotek af Lyng & Søn, hvor Martin Günter på daværende tidspunkt var ansat.

De(t) manglende belæg for dette hidtil ukendte køb, som viser sig at have fundet sted via Rigsbibliotekarembetet i september 1984, er betegnende for Marianne Stechers hele arkivbrug, for så vidt som hun ingen steder anvender anden form for reference end den helt generelle til *Karen Blixen Archives, Royal Library, Copenhagen*. Intet om arkivgrupper eller undergrupper, intet om kapselnumre eller læg. Det vil sige, at læsere, der fx ønsker at stifte bekendtskab med det brev fra 1938 (første gang fremdraget af Judith Thurman i 1983), hvori Karen Blixen får svar fra datteren af en eks-svigerinde i Sverige, efter at hun har bedt Brors familie skaffe sig foretræde for Hitler *himsel* – er afskåret fra at finde det. Det befinder sig således ikke i nogen af de 44 alfabetisk ordnede brevkapsler og figurerer heller ikke i arkivregistranten over afsendere og adressater, men ligger derimod i Familiearkivet, ks. 3.

Der er derfor heller intet grundlag for Marianne Stechers påstand om, at det var den tyske censur, som forhindrede trykningen af Blixens reportager i maj 1940. For det første fandtes der ingen tysk forhåndscensur af pressen i Danmark før end 1943. For det andet forholdt det sig lige omvendt. *Politikens* chefredaktion modtog kun de to første af de fire kroniker, fordi Karen Blixen anså sin »neutralitet« i Berlin for undermineret ved den tyske invasion af Danmark den 9. april, og derfor holdt hun de to sidste manuskripter tilbage. Via indgreb fra Erik Scavenius, der var formand for bladets bestyrelse, lykkedes det hende alligevel at få det fulde honorar udbetalt i maj 1940 (om Scavenius selv og hans centrale rolle for Karen Blixens forfatterskab under den tyske besættelse findes ikke et ord i Stechers undersøgelse).

Ikke desto mindre havde Karen Blixen samtidig henvendt sig til sit forlag i Stuttgart for at få de tre tidligste af de senere vintereventyr oversat og trykt i tyske magasiner (accepteret af forlaget 7. maj 1940). Og dermed indledt den potentielt selvundergravende fraternisering med besættelsesmagten om en tysk udgave af *Winter's Tales*, hvis følger i efterkrigsårene hun kun blev frelst fra ved de allieredes udslettelse af Deutsche Verlags-Anstalt 12. september 1944.

Alligevel vil Marianne Stecher i den sammenhæng vide, at Karen Blixen i efteråret 1943 »was angered by the discovery that a (Nazi) German periodical

had published without permission 'The Sailor-Boy's Tale'«. Også her en påstand uden reference (til andet end en anden fremstilling uden reference) – hvis troværdighed undergraves af den sammenhæng, hvori den oprindelig blev fremsat. Næmlig da Karen Blixen af tre udenlandske forlagsfolk (hendes svenske agent, hendes forlægger i London og De Allieredes redaktør af antologi-serien *Blick in die Welt*) i 1948 blev spurgt, hvorvidt »Skibsdrengens Fortælling« var udkommet i Nazi-Tyskland under Anden Verdenskrig. Karen Blixen valgte i sit svar at fortie samtlige egne udgivelsesinitiativer i perioden maj 1940 til januar 1945, inklusive signeringen af den tyske forlagskontrakt 31. juli 1943, umiddelbart forud for publiceringen i *Europäische Revue*, så at hendes britiske forlægger blev overbevist om, at »Die Geschichte des Schiffsjungen« var et pirattryk!

Anderledes med tredje og sidste del af *The Creative Dialectic*, som ikke tidligere har været offentliggjort og efter alt at dømme udgør platformen for bogens retrospektivt etablerede begrebsdannelser, ironisk tilspidset i Karen Blixens underfundige selvkaraktistik af sin egen rolle i forhold til de sorte på farmen: »Jeg har siden ofte tænkt, at der i mit forhold til de indfødte vist var lighed med en mands forhold til kvinderne: den svagere – underlegne – race, af hvem min velfærd i mit daglige liv afhang, som jeg ikke forstod, men om hvem jeg vidste at de, ikke med forstand, naturligvis, men af instinkter, forstod og helt igennem kendte mig«.

Blixen udnævnte selv sin passion for de sorte til »vistnok den stærkeste følelse jeg nogensinde har kendt« – med den tilføjelse: »De indfødte kom nu aldrig til at elske mig til gengæld«. Det kunne lyde resigneret, hvis ikke man kendte fortsættelsen: »Men de indfødte endte med at *stole* på mig på en mærkelig, for os mystisk måde. De gik ud fra at jeg havde deres ve og vel på sinde fremfor noget i verden, og at jeg ville dø for dem, hvis det skulle være. Og ved deres stille insisteren fik de det, som de ville. Man lægger sig virkelig deres ve og vel på sinde fremfor noget andet. Det var da den magt, som jeg til syvende og sidst fik over dem; med dette måtte jeg lade mig nøje«.

Nøje og nøje – siden hvornår er det blevet en lille ting at indtage en guddoms rolle i forhold til et folk? Dette lader sig jo ikke forstå alene inden for kønsrollerens ramme, men hæver sig til en slags Kristus-travesti, en vild offerberedthed i forhold til de sorte, fra deres hvide kobberslange. Men jo altså også en ophøjelse med umiskendelig forskel i magt og rang mellem de to parter. Den magt, hun efterstræbte, sammenlignede Blixen rigtignok med »den, som man taler om, når man siger, at en mand har magt over kvinder; det er jo ikke for at kommandere«. Nej, men magten tjente i hendes tilfælde heller ikke noget seksuelt formål.

Det var denne usædvanlige form for *affectionate maternalism*, den kenyanske forfatter og postkolonialist Ngugi wa Thiong'o generaliserede (til *paternalism*), da han betegnede Karen Blixens forhold til de sorte som en avanceret form for

racisme: »The sentiment that's expressed in her work as part of the relationship between, let's say, the settler and the Kenyan people, was one of charity, aid, benevolence, which are in fact some of the sentiments which now tend to govern the neo-colonial relationship between the Third World and Western countries«.

Det er ikke racisme i den forstand, Lettow-Vorbeck udtrykker, når han anser de indfødte for en primitiv, laverestående race, af natur afskåret fra de hvides højere civilisationsniveau. Eller når det britiske kolonistyre til beskyttelse af de hvides prestige vanemæssigt udsatte de sorte for grov juridisk forskelsbehandling. Blot findes der, uden for Danmark, ikke længere nogen rigtig formildende omstændigheder ved Karen Blixens sidestilling af voksne kikuyu'er med 9-årige europæiske børn eller af Farah med en gepard, uanset at barnet og de vilde dyr var noget af det mest storartede, hun kunne forestille sig; og uanset også, at hun, hvad angik de sortes barnlige stude, udtrykkelig talte om de alderstrin, afrikanske stammer var nået til, dengang *hun* var i Kenya, underforstået: at de udmærket kunne være opsteget til andre trin siden. Hvorfor skulle hun ellers lære deres børn at læse?

I sin redegørelse for disse forhold ligger Marianne Stecher i forlængelse af de retningslinjer for en afvisning af Karen Blixen som racist, der for syv år siden blev udstukket af Lasse Horne Kjældgaard i hans efterskrift til *Den afrikanske Farm* (hvad han også flere gange bliver krediteret for). Det var ham, der som den første fremdrog essayet om »Sorte og Hvide i Afrika« fra 1938 som et hovedargument i tilbagevisningen af de omtalte anklager. Det gælder også udskiftningen af postkolonialismens førende profet, Edward Saïd, med Homi K. Bhabha, der foretrækker at vægte ambivalensen i den koloniale diskurs (og de sortes mimicry af de hvides fordomme om dem), frem for – som Saïd – den totale kulturelle projektion.

Ikke desto mindre indfinder der sig undervejs i de gentagne påvisninger af den koloniale ambivalens i den blixenske omgang med de indfødte en helt ejendommeligt ambivalens over for Karen Blixens egen diskurs. Ingen steder så tilspidset som i den afsluttende gennemgang af »Barua a Soldani« fra *Skygger paa Græsset* (1960), hvor »Det ubeskrevne Blad« som antydnet atter dukker op, med om muligt endnu mere vidtgående betydning for bogen som programmatisk rehabilitering af Blixen.

Det var her, Karen Blixen til slut forfattede den definitive version af en historie, hun flere gange tidligere i sit liv havde fortalt mundtligt. Dels i Danmarks Radio i 1942, dels til et kamera under sit besøg i USA i 1959. Historien handler om, hvordan hun på en jagt, med Denys Finch Hattons riffel havde nedlagt en løve, hvis skind hun derpå sendte til Christian X. Fra kongen modtog hun efterfølgende et håndskrevet takkebrev, som hun gik rundt med i lommen og en dag brugte som mirakuløs *pain killer* på en kikuyu, Kitau. Han havde under rydning af et stykke skov til plantning af ny kaffe (efter regntiden) af et faldende træ fået brækket sit

ene ben, så at det lå i en ganske makaber stilling. Hun fremkaldte miraklet ved at trykke kongens håndskrevne brev – *barua a soldani*, som hun forklarede den klynkende kikuyu – mod Kaitas bryst. Siden syede hun en lille lædertaske med rem til opbevaring af brevet, fordi det fra den dag blev efterspurgt og brugt af alle uheldbreddeligt skadelidende på farmen.

»Jeg har endnu Kongens Brev. Men nu er det ulæseligt, Skriften er udvisket og Papiret brunt og stift af gammelt størknet Blod og Materie«, fortalte hun i *Skygger paa Græsset* 1960. Sluttende med de berømte ord: »Her er, i Blæk og Blod, en Pagt indgaaet mellem Europa og Afrika. Vi kan ikke vide om et Dokument af saadan Art igen vil blive underskrevet«.

Det bliver så konklusionen på Marianne Stechers fremstilling af Karen Blixen i Afrika: at der i hendes virke på farmen fandt en unik udveksling sted, et eneste sandt møde mellem den sorte og den hvide race, uigentageligt i den vestlige kolonialismes historie, bl.a. fordi farmen gik tabt.

Undervejs er det også lykkedes Stecher at få sin læser til at sluge den kamel, som udgiveren Frans Lassen i 1974 serverede for offentligheden, da han i en efterskrift til Thorkild Bjørnvigs *Pagten* kunne oplyse, at brevet fra Christian X rigtignok eksisterede i bedste velgående, men til gengæld var fuldstændig uplettet af blod og materie! Det vakte skandale i Blixen-kredse. Den tidligere formand for Rungstedlundfonden, Steen Eiler Rasmussen, mente således ikke, at denne oplysning burde være kommet frem. Siden har Blixen-forskningen sundet sig, og i dag gælder det pletfri brev for et raffinement yderligere ved historien. Ingen har dog nogensinde forudset det trumfkort, Marianne Stecher nu kan sætte på Frans Lassons afsløring (som ikke omtales).

Det administreres alt sammen trinvis, på en ganske paradoksal og lige lovlig dialektisk måde. Indledningsvis, over en hel side, reduceres Blixens fremstilling således ganske overrumplende til en opvisning i »some of the most distasteful colonialist tropes of Blixen's fictionalized memoirs«! Så skulle man ligesom tro, at den historie ikke var længere.

Ikke desto mindre går Stecher derefter i gang med, under anvendelse af hele udtrækket fra Georges Bataille (*l'Erotisme*) og Marcel Mauss (*The Gift*), hvis teorier ellers ingen rolle spiller i bogen, ganske uironisk at udlægge historien som led i et blodoffer af kærlighed og død, hvori begæret efter den elskede ikke er til at skelne fra drabet (på en løve); en gavegivning i flere etager og led, som blandt andet begrundes i den uventede oplysning vedrørende kongebrevet: »That the letter in fact exists presents a surprise to the reader, and provides further opportunities for reading Blixen's text«! Ikke et ord om afsløringen i 1974, kun om brevets overraskende fakticitet (som om den overraskelse nogensinde havde været oplevet af nogen).

Først på de sidste to af denne kunstfærdigt forlængede læsnings tolv sider røbes det, at brevets faktuelle eksistens sådan set overgås af den omstændighed, at den *pagt i blæk og blod*, som på papiret blev indgået mellem Europa og Afrika, aldrig er blevet signeret af nogen afrikaner.

Men på dette tidspunkt har Marianne Stecher allerede gen-introduceret den fortælling, der ved bogens begyndelse omskabte Blixen til *New French feminist*: »Det ubeskrevne Blad«. Med den i hånden kan det nu også forklares, hvordan kongebrevet skal læses, hokus-pokus, i lyset af det uplettede brudelagen fra *Sidste Fortællinger: snow-white from corner to corner – a blank page*; omend det aldrig bliver klart for læseren, hvordan så kulturelt aparte en bryllupsnat lader sig tænke. Ikke desto mindre bliver det *fakede* blod af Marianne Stecher udnævnt til »the tale's central fiction«, og så kan det som bekendt ikke blive meget finere.

At dette mildt sagt næppe kan være rigtigt, fremgår, da der på en ny venstreside bringes et farvefoto af kongebrevet, blankt og ukrøllet i forgyldt ramme. Heraf fremgår også datoen: 23. december 1930, som det iøjnefaldende første fra kongens egen hånd. Og med den dato udelukkes, hvad Marianne Stecher vel burde have haft åndsnaervær nok til også selv at indse: at noget som helst af det, der foregår i »Barua a Soldani«, kan være foregået i virkelighedens verden. Der findes ikke nogen central fiktion. Der findes ikke nogen Kitau. Der findes ikke noget fældet træ. Der findes ikke noget brækket ben eller nogen lædertaske. Det hele er fiktion. Det er det centrale læserbedrag.

På det tidspunkt i december 1930, hvor kongebrevet blev skrevet (og det blev tidligst modtaget en måned senere), var alt indbo på farmen tidligere samme måned blevet afhændet på auktion. Og der var kun et godt halvt år til, at Karen Blixen, blanket af for alt, måtte forlade Afrika. I den periode forekommer det ikke tænkeligt, at der skulle være ryddet nyt land til dyrkning af kaffe på en matrikel, der blev solgt til udstykning. For ikke at tale om rum for alle de øvrige følger af kongebrevets mirakuløse kraft.

Det korte af det lange er imidlertid, som det fastslås af Karen Blixen, at træfældningen fandt sted *efter* regntiden. Af dem var der to i Kenya. Den lange om foråret, som ifølge *Den afrikanske Farm* varede fra slutningen af marts til begyndelsen af juni. Og den korte om efteråret, som kun varede oktober måned ud. Karen Blixen fortæller, at begivenheden indtraf efter den *korte* regntid. Altså inden noget brev overhovedet kan være ankommet – og nogen historie derfor kan tænkes at have fundet sted.

Men så kongebrevet da, det findes vel stadig, som et *fact* og en *surprise for the reader*? Det kan enhver jo se på side to hundrede tyve i *The Creative Dialectic*. Og hvad med den ros, Baronesse Karen Blixen-Finecke modtog for »den af Dem

nedlagte Løve« fra den kongelige modtager af skindet, som sagkyndigt fastslog: »Der hører unægtelig et roligt Aftræk til, for at nedlægge et saadant Dyr«?

Desværre var det rolige aftræk ikke Karen Blixens, selvom historien om hendes plets kud er bevidnet af hele to offentlige kilder med 33 års mellemrum. Men ligesom *Breve fra Afrika* i 1978 røbede, at Karen Blixen var en anderledes moderne kvinde, end stil og emnevalg i hendes skønlitterære forfatterskab havde givet indtryk af, sådan fremgik det også af et brev til hendes mor fra 18. maj 1930, at det var Denys Finch Hatton, og ikke Karen Blixen selv, der havde nedlagt løven – »selvom dette maa bevares for evigt som en dyb Hemmelighed«.

Er dette besværgende *for evigt* da sandheden om begge hemmeligheder i »Barua a Soldani«? Eller er fortællingen tværtimod en forklædning af en forfatterstrategi? Karen Blixen lod jo brevene til sin mor (og brevet fra kongen) ligge livslangt oppe på loftet af Rungstedlund (og tilbød endda Aage Henriksen at læse dem). Hun kunne dårligt være i tvivl om, at det øjeblik på et tidspunkt ville indtræffe, hvor alting kom for en dag.

At bevare den *dybe hemmelighed* om løveskindet gav imidlertid god mening i *Out of Africa*. Den fiktive gestus fra Finch Hatton, da han rækker Karen Blixen riflen, udtrykker, stærkere end nogen ord havde kunnet det, den dybe samhørighed imellem de to, der er værkets sandhed. Måske det falske jagttrofæ i »Barua a Soldani« alligevel ikke udelukker, at der findes en anden sandhed om det uplettede brev end Frans Lassons?

Det gør der som sagt i hvert fald efter Marianne Stechers mening. Hun har fundet en slutning på historien, som er udeladt af *Skygger paa Græsset*, men som står i et maskinskrevet manuskript, hun ikke daterer. Det er fra den slutning, hun låner et par ord som støtte for sin sammenkædning af kongebrevet med »Det ubeskrevne Blad«, skønt ordene også findes i *Skygger paa Græsset*.

Det drejer sig imidlertid om et fuldt udarbejdet manuskript til det tidligere omtalte radioforedrag fra 1942 (og *Skygger paa Græsset* er i forhold hertil først og fremmest forsynet med mange flere virkelighedsillusionerende detaljer). Det må derfor anses for usandsynligt, at Karen Blixen, da hun i sin tid affattede historien, skulle have alluderet til en fortælling, der først så dagens lys femten år senere. Kombinationen af kongebrevet med »The Blank Page« er ikke forfatterens, men Marianne Stechers.

Slutningen på 1942-manuskriptet (og i det store hele også resten af historien) er identisk med den slutning, Karen Blixen fortalte sine amerikanske læsere i 1959. Den lød på dansk i 1942: »Paa mit Brev er Pletterne ikke Kongeblood. Det er mit stumme, taalmodige, overbærende Folks Blood. Men saa er det en Konges Skrift, *mokoni yake*. Jeg har da ønsket, at noget som var skrevet med min egen Haand engang for Mennesker i Nød kunde blive Barua a Soltani.«

I kraft af de slutord, som hun gentog i USA 1959, og som hun med samme sikkerhed har vidst, at nogen en gang ville sammenligne med, hvad hun havde tilbageholdt af information i *Skygger paa Græsset*, bliver hele den forudgående historie ændret fra virkelighed til lignelse. Dens vigtigste funktion er ikke at være sket, men at skulle ske. Selv havde Blixen ti år tidligere advaret danske læsere af H.C. Branners roman *Rytteren* mod at lade sig forføre til en sammenblanding af myten og mysteriet, kunsten og religionen. Var det da ikke, hvad hun selv havde gjort sig skyldig i, med miraklet fra det blodige kongebrev?

Det var det vel, ret beset, overhovedet ikke. Brevet kan ikke få et brækket ben til at hele. Det kan heller ikke få en gammel døende kikuyu til at overleve. Det ved vi fra historien. Brevet kan derimod afstedkomme, hvad der ifølge *Samtale om Natten i København*, er det saligste af alt her på jorden – smertes ophør. Ikke ved mirakuløst at helbrede smertens årsag. Men ved at gøre den til at bære. Det var vel, hvad Karen Blixen ville med sit forfatterskab.

Efterskrift. Den danske offentlighed kunne mene, at den amerikanske og kenyanske postkoloniale og (-feministiske) kritik med denne bog har fået svar på tiltale. Det ville være en misforståelse. Bogen hedder som sagt *The Creative Dialectic in Karen Blixen's Essays*, og med et sådan forfatternavn må der fortrinsvis være tænkt på danske læsere. »Karen Blixen« har endnu aldrig solgt en bog i USA. Forfatteren til den amerikanske udgave af hendes essays, *Daguerreotypes and Other Essays* fra 1979, hedder da også *Isak Dinesen* (ligesom den forfatterperson, der var titelfiguren uden på Judith Thurmans biografi i 1983). Marianne Stecher skriver på de første linjer af *The Creative Dialectic*, at Isak Dinesen var det pseudonym, Karen Blixen anvendte over for sit engelsktalende publikum. Det er ikke helt sandt. Det blev kun sådan, fordi Random House afviste at lade »Karen Blixen« figurere på titelblad og omslag til *Out of Africa*, som hun ellers havde ønsket det for at tilkendegive sin virkelighedskontrakt med bogens læsere (til forskel fra *Seven Gothic Tales*). Navnet *Isak Dinesen* valgte Blixen som bekendt også som forfatterbetegnelse for sin debut på dansk. Og hun opgav det kun, fordi Gyldendal ønskede det udskiftet med hendes eget navn, da *Winter's Tales* i 1942 skulle udkomme på dansk. Skulle *The Creative Dialectic* have haft en chance uden for klodens population af skandinavist-institutter, burde bogen være udkommet på et amerikansk videnskabsforlag. Og så skulle dens tres citatblokke på dansk ikke have dubleret de tres tilsvarende på engelsk, men været anført i noter nederst på siden. Og titlen være forsynet med det forfatternavn, der nu engang er blevet Karen Blixens på den anden side af Atlanten.